

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ВІДНОСИН У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ

Третяк В.П., к.е.н., доцент

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто напрями вдосконалення державного регулювання інноваційних відносин у соціальній сфері, виявлено особливості інновацій на сучасному етапі розвитку економіки.

Ключові слова: державне регулювання, соціальна сфера, інновації, глобалізація.

Постановка проблеми. Розвиток соціальної сфери в умовах глобалізації бізнес-процесів вимагає інноваційних рішень. Держава, що регулює цей розвиток, оскільки вона є головним інвестором, повинна забезпечити високу ефективність інноваційних рішень, що ухвалюються.

Аналіз публікацій. Питання державного регулювання розвитку соціальної сфери постійно знаходяться в центрі уваги вчених-економістів, а саме: Б. Беккера, Б. Вейсборга, А. Гальчинського, А. Маршала, С. Струмліна, В. Гейця, В. Куценко, В. Маркової, О. Мірошник, Л. Омеляновича, А. Степаненко, В. Столярова, Л. Чернюк, М. Фашевського і ін. Проте проблема регулювання інноваційних відносин у соціальній сфері залишається недостатньо вивченою як в українській, так і в світовій науці.

Метою даної статті є конкретизація напрямів удосконалення державного регулювання інноваційних відносин у соціальній сфері в умовах глобалізації бізнес-процесів з урахуванням особливостей цих інновацій.

Виклад основного матеріалу. Державне регулювання інноваційною діяльністю є взаємодією сукупності принципів, функцій і методів, які застосовують у процесі діяльності держави в особі її органів, що використовують необхідні для участі в інноваційному циклі ресурси (матеріальні, фінансові, інформаційні) [1]. Разом з цим державне регулювання зачіпає як концептуально-підприємницькі, так і організаційно-процедурні аспекти довгострокового розвитку підприємства і, отже, реалізує свою функцію через структурні складові загального і функціонального управління [2]. Загальне управління при цьому визначає генеральну лінію стратегічного розвитку і включає стратегічне і поточне управління. У межах функціонального управління повинні розроблятися і реалізовуватися приватні (функціональні) стратегічні завдання, пов'язані з інноваціями в окремих сферах діяльності в установах соціальної сфери (маркетинг, збут, виробництво, кадри, фінанси, інформаційна база).

Соціальна сфера України перебуває у складному становищі, яке характеризується старінням його матеріально-технічної бази, недостатнім фінансуванням з боку держави, неефективним витрачанням вкрай обмежених коштів, що виділяються на її розвиток. виправити становище, що склалося, може активне впровадження інновацій у цю найважливішу сферу, яка відіграє все більш значну роль в економіці держави. Сучасні тенденції соціально-економічного розвитку суспільства вимагають виділення головної складової позитивних перетворень людини з її потребами в благах і послугах [3]. Звідси і модифікація системи потреб сучасного суспільства, під впливом якої на передній план висувається виробництво послуг та інформації, що є відмітною особливістю переходу до постіндустріальної економіки. Домінантне значення при цьому має виробництво знань (інформації), які виконують не лише амортизуючу роль у відтворювальному процесі, але й основну координаційну функцію в господарській системі, безпосередньо включаючись у господарські потоки і дозволяючи підвищити рівень організованості економічного простору й суспільства. Тому основні характеристики сучасного суспільства обумовлені і відтворюються на основі домінуючого впливу соціальної сфери як джерела послуг [4].

Соціальна сфера включає групу галузей національного господарства, що виробляють послуги для життєзабезпечення населення окремо взятої держави, яка має власну культуру трудової, родинно-побутової життєдіяльності зі звичним рівнем і способом життя, психологією і цінностями. Ця група галузей об'єднується в комплекс соціального господарства і включає освіту, культуру, охорону здоров'я, житлове й комунальне господарства, санаторно-курортний,

оздоровчий і туристичний комплекси (без експортної частки), фізкультуру і спорт (за винятком професійного спорту). Соціальне господарство виділяється в структурі національної економіки не за техніко-технологічними особливостями, не за місцем у виробничій кооперації праці, а за призначенням вироблюваних послуг. Його завдання полягає в задоволенні потреб у трудовій діяльності, соціально-економічній активності, духовній культурі [5].

Послуги галузей соціального господарства мають двоїстий характер: вони одночасно є споживанням благ і інвестиціями в людський капітал. Соціальні послуги належать до змішаних суспільних благ, виробництво і споживання яких визначається як індивідуальним попитом, так і потребами суспільства в цілому. З одного боку, вони відрізняються від послуг, що надаються організаціями інших галузей невиробничої сфери, оскільки створюються і надаються на користь всього суспільства шляхом застосування переважно розумової праці на основі оцінки її за допомогою показників морально-етичного характеру. З іншого боку, їх виробництво і споживання можливе із застосуванням ринкових методів господарювання, а перераховані властивості суто суспільних благ притаманні зовсім невеликій кількості соціальних послуг. Більшість же послуг соціальної сфери цими характеристиками наділені не повною мірою і мають товарну природу. Вигода, яку отримують окремі особи від споживання частково суспільних благ, виражається в підвищенні якості їх життя.

Інновації в соціальній сфері вирішують наступні завдання:

- підвищення якості життя населення, під яким розуміється комплексна характеристика соціально-економічних, політичних, культурно-ідеологічних, екологічних чинників і умов існування особи, становища людини в суспільстві. Категорія «якість життя» враховує також задоволення потреб людини в творчості, саморозвитку і самореалізації своїх потреб;
- підвищення ефективності діяльності підприємств і організацій соціальної сфери;
- поліпшення якості послуг соціальної сфери за рахунок більш повної відповідності до змінних вимог суспільства;
- зниження соціального нерівноправ'я шляхом збільшення доступності послуг, що надаються.

Інновації в соціальній сфері спрямовані на вирішення актуальних соціальних проблем. Їх оформлення здійснюється на основі відповідних концепцій, що розробляються державними органами влади при залученні експертного співтовариства для мотивування шляхів і засобів їх вирішення. Після того, як проблема визнається соціальною, вона отримує обґрунтування необхідності витрат тих або інших суспільних ресурсів на її вирішення (відповідного фінансування, матеріального забезпечення, правового регулювання) [11].

Можна виділити наступні особливості інновацій у соціальній сфері:

- висока невизначеність наслідків великих інновацій;
- складність оцінки ефекту інновації;
- комплексність інновації (так, наприклад, нова концепція охорони здоров'я породжує необхідність розвитку нових методів, зміни організаційної структури управління установами) [8].

Слід особливо зауважити, що значна частина інновацій в соціальній сфері носить некомерційний характер, вони передбачають тривалий термін віддачі і впливають на великі групи людей. Означенні особливості визначають необхідність системного підходу до здійснення інновацій у соціальній сфері.

Інноваційні відносини в соціальній сфері виникають з приводу суспільного відтворення результатів функціонування її галузей. Їх особливості ґрунтуються на ролі її суб'єктів як активних учасників інноваційного процесу в соціально-економічному розвитку країни і взаємодії з органами державного управління, а також обумовлюються такими відмітними ознаками, характерними для цієї сфери: безпосередній контакт виробників послуг (робіт) зі споживачами; притаманний послугам високий ступінь індивідуалізації; значний вплив самих споживачів на ефективність надаваних послуг; складність визначення якості послуги, що надається, й ефективності діяльності працівників; вища, ніж в інших галузях, питома трудомісткість послуг при відносно меншій фондомісткості й матеріаломісткості; відносно висока частка співробітників з вищою освітою (інженерно-технічною і природничо-науковою), що характерно і для керівного складу; диференціація послуг за споживчими характеристиками (горизонтальна диференціація) і за рівнем якості (вертикальна диференціація); виражена сегментованість попиту на послуги залежно

від доходів, суб'єктивної оцінки споживача здібностей виробників послуг, національних традицій і особливостей споживання; соціальною значущістю послуг.

Інноваційні відносини характеризуються тим, що вони виступають проміжною ланкою між наукою і виробництвом і видаються особливо ризикованою галуззю інвестицій із тривалим періодом вкладень. Ці особливості в Україні спричинили головну проблему реалізації інноваційних відносин у соціальній сфері – суперечність між зростаючою потребою в інноваціях та існуючими організаційно-економічними відносинами. Так, економічні стосунки, засновані на комерціалізації, з одного боку, прискорили процес реалізації економічно вигідних інновацій, а з іншого – ускладнили перехід у виробничу стадію принципово нових наукових досягнень, економічний ефект яких на даний момент не настільки очевидний. У зв'язку з тим, що значна частка благ, що виробляються в соціальній сфері, носить характер змішаних суспільних благ, виникає суперечність між приватно-суспільним характером результатів інноваційної діяльності як блага і суспільним характером інновацій як основи неоекономіки.

Якісна зміна характеру інноваційних відносин у соціальній сфері на сучасному етапі розвитку української економіки обумовлена такими чинниками.

- загостренням соціальних проблем в умовах обмеженості бюджетного і позабюджетного фінансування;

- посиленням вимог до якості послуг підприємств і організацій соціальної сфери в умовах розвитку ринкових відносин і конкуренції, глобалізації бізнес-процесів [10].

- прагненням до створення відкритого інформаційного суспільства на базі використання нових інформаційних технологій.

Під інноваційною діяльністю нами розуміється доцільна зміна, перетворення різних сторін життєдіяльності людини, у тому числі раціоналізація виробництва, оновлення його технологічної структури з метою досягнення бажаного економічного або (і) соціального результату. Інноваційну діяльність здійснюють суб'єкти, якими, згідно з українським законодавством, є юридичні особи незалежно від організаційно-правової форми і форми власності, фізичні особи, іноземні організації й громадяни, а також особи без громадянства, що беруть участь в інноваційній діяльності. Інноваційний процес є сукупністю науково-технічних, технологічних та організаційних змін і функціонально складається з початково-підготовчої стадії, що включає аналіз і прогнозування ринку, стадій створення, освоєння і поширення інновацій.

Основними елементами інституційної структури інноваційних відносин соціальної сфери є два блоки інститутів – формальних (право) і неформальних, якими є неформальні обмеження (стиль поведінки, світогляд), що структурують політичну, економічну й соціальну взаємодію.

Ефективність функціонування інституційної структури інноваційних відносин у соціальній сфері знаходить відображення в динаміці трансакційних витрат, як середніх (на одну операцію), так і сукупних в даному секторі економіки. Зважаючи на те, що в умовах неоекономіки знання й інновації виступають провідними чинниками, що визначають темпи економічного розвитку, недовироблення або недовикористання наявного корисного знання й інновацій неминуче призводить до зниження темпів економічного розвитку.

Стан інституційної структури економіки в цілому і соціальної сфери зокрема визначає динамічні характеристики неоекономіки, що розвивається.

Основними особливостями інноваційної діяльності в соціальній сфері України сьогодні є:

- розширення кола суб'єктів соціальної діяльності, залучення до процесу вирішення соціальних проблем широких верств населення, що приводить до збільшення соціальної активності і соціальної самодіяльності, а також до соціального самообслуговування населення;

- можливість створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, органів державної влади, органів місцевого самоврядування, організацій, громадських об'єднань на основі формування і використання інформаційних ресурсів;

- індивідуалізація соціальних послуг, відхід від масового виробництва;

- поява нових організаційних форм і технологій задоволення соціальних потреб.

Прикладом інноваційної діяльності в соціальній сфері в Харківській області, спрямованої на поліпшення координації на ринку соціальних послуг і створення інформаційної мережі поширення соціальної інформації, залучення населення до активної співпраці з органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями для вирішення соціальних проблем з метою

забезпечення життєдіяльності територіальної громади, є проект «Впровадження інноваційного механізму підвищення якості соціальних послуг для забезпечення життєдіяльності територіальної громади», що переміг у Всеукраїнському конкурсі проектів і програм розвитку місцевого самоврядування. Він передбачає: проведення соціологічних досліджень щодо стану ринку соціальних послуг і співвідношення чинного законодавства і місцевих нормативних актів за механізмами вирішення соціальних проблем, що існують в громаді; створення моделі взаємодії всіх представників соціальних послуг з метою підвищення їх якості, а через них – рівня життя територіальної громади; створення «Центру партнерських зв'язків», призначеного для налагоджування ефективної взаємодії органів місцевого самоврядування та громадських організацій, і «Центру волонтерів» для залучення громадських організацій соціальної спрямованості до єдиної схеми надання соціальних послуг жителям територіальної громади; удосконалення методів проведення конкурсів соціальних проектів громадських організацій і реалізація міського гуманітарного проекту «Єдина соціальна мережа»; створення механізмів поширення соціальної інфраструктури для жителів територіальної громади шляхом діяльності інформаційної мережі електронних офісів (е-офіси) на базі Управління праці і соціального захисту населення Харківської міської ради, територіальних центрів і громадських організацій з метою підвищення рівня життя і доступності соціальної послуги [7]. У пілотних областях – Харківській і Хмельницькій – проект спрямовує свої зусилля на розробку стратегій реформування соціальних послуг, а також на підтримку впровадження в пілотних містах і районах методологій інноваційних соціальних послуг на рівні громади. До співпраці залучаються також місцеві органи влади (обласні, міські і районні), громади та їх ініціативні групи, приватний сектор і користувачі послуг. Із метою зміцнення координації процесів розробки стратегії і планування в соціальній сфері у вибраних пілотних громадах (Красилівському районі і м. Кам'янець-Подільський Хмельницької області, а також в м. Харкові і Дергачівському районі Харківської області) були створені групи з розробки політики і практики.

Узагальнення досвіду реалізації подібних інноваційних проектів сприяє підвищенню ефективності інноваційної діяльності в соціальній сфері України.

Проведені дослідження дозволили нам виділити наступні групи чинників, що визначають характер інноваційних відносин у соціальній сфері: наявність формальних (наприклад, юридичних, економічних, фінансових, освітніх) і неформальних інститутів, які задають правила і діапазон можливостей для інновацій; існування наукових і технічних основ інновацій – накопичені знання і науково-технічні установи, які забезпечують комерційні інновації, надаючи технологічне навчання й наукові знання; наявність каналів передачі знань, навичок, інформації, що значною мірою визначається соціальними і культурними характеристиками населення; динамічні чинники всередині суб'єктів соціальної сфери або в їх безпосередньому оточенні.

У період глобалізації бізнес-процесів такі проблеми, як забезпечення соціальних гарантій населення, перетворення соціальної сфери в регіонах України, набувають особливого значення, а методи і способи їх вирішення вельми істотно впливають на матеріальне і соціальне становище переважної частини населення країни, а також на політичні рішення [6]. Надання населенню широкого кола соціальних прав і гарантій є одним із проявів прогресу цивілізації. Отже від успіху в управлінні процесом розвитку соціальної сфери багато в чому залежить результативність соціально-економічних реформ, що проводяться державою. Проте до цього часу проблема державного регулювання розвитку соціальної сфери розглядалася виключно в площині оптимізації перерозподілу обмежених ресурсів між соціально вразливими шарами громадян, оскільки діюча модель соціально-економічного розвитку передбачає відносно автономне існування виробничої та соціальної сфер з відведенням останньої ролі надбудови над ринком [9]. Цим визначається традиційний розгляд соціальної сфери як витратної, такої, що відволікає ресурси від інвестування в основний капітал об'єктів виробничої сфери.

У цьому зв'язку принциповим стає питання про роль господарюючих суб'єктів соціальної сфери як активних учасників інноваційного процесу в економічному розвитку України і механізм взаємодії з органами державного управління. При цьому необхідно враховувати, що галузь науково-дослідних і дослідно-конструкторських розробок перестає бути єдиним джерелом інновацій, хоча і залишається основним, оскільки все більшого значення набувають такі типи інновацій, як економічні й соціальні, і тому необхідні інституційні перетворення, спрямовані на

формування структурних елементів і механізмів координації науково-інноваційного комплексу. Крім того, для забезпечення конкурентоспроможності українським господарюючим суб'єктам соціальної сфери необхідні радикальні зміни в характері їх діяльності, пов'язані з використанням стратегічного управління незалежно від їх організаційно-правового статусу.

Як уже наголошувалося, розвиток системи державного регулювання інноваційної діяльності в соціальній сфері передбачає зміну інституційного середовища інноваційних відносин у зв'язку з переходом від індустріального суспільства до постіндустріального і глобалізацією бізнес-процесів.

Глобалізація є процесом формування єдиного (світового, але водночас такого, що має чіткі і досить вузькі межі) військово-політичного, фінансово-економічного й інформаційного простору, що функціонує майже виключно на основі високих комп'ютерних технологій. Вона свідчить про якісно новий етап розвитку сучасної цивілізації і носить відносно закритий характер, обумовлений концентрацією інтелектуальних ресурсів і високих технологій в декількох країнах – лідерах глобалізації.

Висновки. Глобалізаційні процеси актуалізують необхідність лише ефективних інноваційних рішень у розвитку соціальної сфери. Залежно від комбінації в соціальних послугах характеристик приватних і суспільних благ вирішується питання про доцільність пошуку ринкового механізму відтворення інноваційних відносин, зменшення ступеня державної участі у виробництві інновацій, зміни його форм і способів. Нам видається доцільним вирішення цієї проблеми, по-перше, шляхом розмежування інновацій за глибиною змін, що вносяться ними, і визначення залежно від їх рівня державного або ринкового начала як регулятора інноваційної діяльності (ефект двошаровості, або ефект Тобіна), по-друге, через ініціацію державою конкуренції в галузі інноваційних відносин, по-третє, за допомогою висновку контрактних відносин державних і недержавних структур, а також використання потенціалу некомерційних організацій.

Література:

1. Генеза ринкової економіки: Терміни, поняття персоналії. / За наук. ред. Г.І. Башнянина і В.С. Іфтемічука. – К.: «Магнолія плюс», 2004. – 688 с.
2. Державне регулювання економіки України: методологія, напрями, тенденції, проблеми / За ред. М.М. Якубовського. – К.: НДЕІ Міністерства економіки України, 2005. – 410 с.
3. Качан Л. Соціальні пріоритети – в життя / Л. Качан, В. Лесин // Людина і праця. – 2005. – № 11. – С. 6-8.
4. Куценко В.І. Розвиток соціальної сфери в умовах формування ринкових відносин (питання теорії і практики) / В.І. Куценко. – К.: РВПС України НАН України, 2007. – 100 с.
5. Куценко В.І. Соціальна сфера: реальність і контури майбутнього (питання теорії і практики) : [монографія] / В.І. Куценко: за наук. ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина / РВПС України НАН України. – Ніжин: ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2008. – 818 с.
6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010–2020 роки в умовах глобалізаційних викликів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/>
7. Социальные проекты, программы и инициативы, действующие в г. Харькове [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://social.kharkov.ua/page.php?id=98>
8. Третяк В.П. Дослідження соціальної сфери: методологія та практика: монографія / В.П. Третяк. – Х., 2009. – 236 с.
9. Третяк В.П. Державне регулювання економічного і соціального розвитку невиробничої сфери в Україні / В.П. Третяк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 754. – С. 175-178. – (Стратегія економічного розвитку України: тенденції, пріоритети, перспективи).
10. Третяк В.П. Методологічні аспекти наукових досліджень державного регулювання соціальної сфери / В.П. Третяк // Зб. наук. пр.: У 2 ч./ РВПС України НАН України. – К.: РВПС України НАН України, 2008. – Ч. 1. – С. 119-126.
11. Третяк В.П. Принципи соціально-економічної політики держави / В.П. Третяк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – 2006. – № 730. – С. 62-64. – (Проблеми стійкого соціально-економічного розвитку України).

Аннотация
ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ ОТНОШЕНИЙ В
СОЦИАЛЬНОЙ СФЕРЕ

Третьяк В.П., к.э.н., доцент

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

В статье рассмотрены направления совершенствования государственного регулирования инновационных отношений в социальной сфере, выявлены особенности инноваций на современном этапе развития экономики.

Ключевые слова: государственное регулирование, социальная сфера, инновации, глобализация.

Summary

GOVERNMENT CONTROL OF INNOVATIVE RELATIONS IS IN SOCIAL SPHERE

Tretyak V. P. , Ph. D., dozent

V.N. Karazin Kharkiv National University

In the article directions of perfection of government control of innovative relations are considered in a social sphere, the features of innovations are exposed on the modern stage of development of economy.

Keywords: government control, social sphere, innovations, globalization.

Надійшла до редакції 24.09. 2010 р.

© Третьяк В.П., 2010 р.